

Романенко І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент загальноправових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

CURRENT ISSUES OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE COERCION MEASURES IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

У статті досліджуються актуальні питання застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в контексті сучасних викликів, спричинених тривалою військовою агресією з боку російської федерації. Особлива увага приділяється правовим аспектам та практичним механізмам реалізації заходів адміністративного примусу, його впливу на права і свободи громадян. Автор аналізує законодавство України, яке передбачає заходи адміністративного примусу, такі як запровадження комендантської години, обмеження на в'їзд і виїзд, примусове відчуження майна, евакуація населення, особливі режими охорони об'єктів.

Додатково аналізуються ключові відмінності у застосуванні адміністративного примусу в умовах воєнного стану порівняно з мирним часом, зокрема у контексті пріоритетів безпеки та порядку перед іншими правами і свободами громадян. Також досліджується роль та повноваження військових органів у виконанні та контролі за застосуванням адміністративних заходів у період воєнного стану. Вироблення ефективних механізмів захисту прав і свобод громадян у таких умовах є ключовим завданням держави, яке потребує постійного удосконалення та адаптації до нових викликів і загроз.

Дослідження зосереджується на необхідності дотримання балансу між обмеженням прав громадян та забезпеченням їхньої безпеки, підкреслюючи важливість пропорційності та тимчасовості таких заходів; розкриває важливість правового регулювання застосування адміністративного примусу під час воєнного стану як засобу забезпечення конституційних прав та свобод особи. Стаття підкреслює значення правового регулювання і відповідального підходу до застосування адміністративного примусу під час воєнного стану, роблячи висновки, які можуть бути корисними для вдосконалення законодавства та розробки рекомендацій для державних органів. Такий комплексний підхід дозволяє визначити оптимальні стратегії застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану, сприяючи забезпеченню ефективного захисту прав і свобод громадян.

Ключові слова: адміністративний примус, воєнний стан, обмеження прав і свобод громадян, правовий режим.

The article examines the topical issues of the application of administrative coercion measures under the conditions of the legal regime of martial law, in particular in the context of modern challenges caused by prolonged military aggression by the Russian Federation. Special attention is paid to legal aspects and practical mechanisms of implementing measures of administrative coercion, its impact on the rights and freedoms of citizens. The author analyzes the legislation of Ukraine, which provides for measures of administrative coercion, such as the introduction of a curfew, restrictions on entry and exit, forced alienation of property, evacuation of the population, special regimes for the protection of objects.

In addition, the key differences in the application of administrative coercion in the conditions of martial law compared to peacetime are analyzed, in particular in the context of prioritizing security and order over other rights and freedoms of citizens. The role and powers of military authorities in the implementation and control of the application of administrative measures during martial law are also investigated. Developing effective mechanisms for protecting the rights and freedoms of citizens in such conditions is a key task of the state, which requires constant improvement and adaptation to new challenges and threats.

The study focuses on the need to maintain a balance between restricting the rights of citizens and ensuring their security, emphasizing the importance of proportionality and temporality of such measures; reveals the importance of legal regulation of the use of administrative coercion during martial law as a means of ensuring the constitutional rights and freedoms of a person. The article emphasizes the importance of legal regulation and a responsible approach to the

use of administrative coercion during martial law, drawing conclusions that may be useful for improving legislation and developing recommendations for state bodies. Such a comprehensive approach allows determining optimal strategies for applying administrative coercion under martial law conditions, contributing to effective protection of citizens' rights and freedoms.

Key words: *administrative coercion, martial law, restriction of rights and freedoms of citizens, legal regime.*

Актуальність дослідження проблематики застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану є надзвичайно важливою, зважаючи на повномасштабну військову агресію з боку російської федерації проти України. В умовах воєнного стану виникає необхідність оперативного реагування на загрози національній безпеці, забезпечення громадського порядку та захисту прав і свобод громадян. Адміністративний примус стає ключовим інструментом для держави у забезпеченні стабільності та мобілізації ресурсів. Важливо дослідити правові рамки та механізми застосування адміністративного примусу, щоб гарантувати їх законність та пропорційність. Розуміння цих аспектів допоможе уникнути зловживань з боку державних органів і забезпечити захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану має свої специфічні особливості, зокрема, розширення повноважень військових адміністрацій та правоохоронних органів. Дослідження цієї теми сприятиме розробці ефективних методів контролю та нагляду за діями державних органів, що важливо для підтримання довіри громадян до влади. В умовах військової агресії необхідно також оцінити ефективність заходів адміністративного примусу у забезпеченні інформаційної безпеки та боротьбі з дезінформацією. Вивчення міжнародного досвіду у цій сфері допоможе вдосконалити національні підходи до адміністративного примусу. Наукове дослідження проблематики сприятиме формуванню правової бази, що враховує сучасні виклики і загрози. Це, у свою чергу, дозволить підвищити ефективність правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика заходів адміністративного примусу досліджувалась такими авторами, як Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, В. К. Колпаков, Н.Г. Клименко, О. В. Кузьменко, А.Т. Комзюк, О. П. Лецик, тощо. Особливостям і специфіці застосування заходів адміністративного при-

мусу в умовах дії правового режиму воєнного стану присвячено роботи А. О. Виприцького, С.О. Гайду, Л. О. Махової тощо. Однак на сьогоднішній день вказана проблематика залишається актуальною.

Метою дослідження є аналіз правових підстав та визначення проблемних питань застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основних результатів дослідження. Основу функціонування держави визначають конституційні права і свободи людини й громадянина, а також гарантії їх реалізації. Для виконання завдань із забезпечення безпеки держави та громадян від різних загроз, включаючи ситуації, які можуть спричинити запровадження режиму надзвичайного стану, держава застосовує різні адміністративно-правові засоби. Ці заходи створюють механізми для реалізації прав і свобод громадян, і завдяки адміністративному правозастосуванню забезпечується їх дотримання. Основним компонентом адміністративно-правових інструментів є заходи адміністративного примусу, які служать для забезпечення правопорядку та безпеки громадян. Поняття та правова природа заходів адміністративного примусу є важливими аспектами адміністративного права, які відіграють значну роль у забезпеченні публічного порядку, дотриманні законності та захисті прав і свобод громадян.

В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко визначають адміністративний примус як «владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, по-перше, превентивних заходів попередження правопорушень, по-друге, заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення заборон» [1, с. 190].

Т.О. Коломоєць у дисертаційному дослідженні наводить власне авторське визначення адміністративного примусу в публічному праві України під яким пропонує розуміти «особливий, комплексний, поліструктурний різновид

державно-правового примусу, тобто визначених нормами публічного права способів офіційного фізичного або психологічного впливу владних органів на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого, економного, спрощеного, оперативного адміністративного провадження задля досягнення багатоаспектної ретро-перспективної мети (превенції, припинення протиправних діянь, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб щодо відповідальності)» [2, с. 71].

Досить вдале визначення адміністративного примусу наводить А.Т. Комзюк, який вказує, що «адміністративний примус – це застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення» [3, с. 47].

Як зауважує С.О. Гайду, з яким ми цілком погоджуємось, «розглядаючи примус як метод реалізації політичної функції держави, можна побачити дуже широкий спектр його застосування не лише в рамках охоронних, а й регулятивних правовідносин. При цьому примус виступає не суто як негативний інструментарій функціонування держави, сукупність прийомів і способів впливу, а й як засіб позитивного формування вольових установок суб'єктів. Відзначимо, що реалізація державно-правового примусу при здійсненні державою політичної функції пов'язана з низкою актуальних в сучасних умовах проблем – в нашому випадку воєнний стан» [4, с. 19]. Обґрунтованим також вважаємо виділення «як прямого, а й непрямого примусу. Розрізнення використання адміністративно-правового примусу полягає в потенційних можливостях служити засобом як явного (публічного) впливу, так і завуальованого,

неочевидного, але очевидного впливу держави на окремі явища суспільного життя» [5].

Адміністративний примус включає комплекс заходів, що застосовуються органами державної влади з метою впливу на поведінку фізичних або юридичних осіб для забезпечення виконання адміністративно-правових норм. Ці заходи відрізняються від кримінально-правових примусових заходів своїм адміністративним характером та меншим ступенем суворості.

Основним нормативним актом, що регулює застосування адміністративного примусу, пов'язаного з вчиненням правопорушення, є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Важливе значення мають також закони та підзаконні акти, які деталізують порядок застосування примусових заходів та встановлюють процедури їх реалізації. Заходи адміністративного примусу можуть застосовуватися виключно на підставі закону, що гарантує їх правомірність та обґрунтованість. Органи влади, що застосовують ці заходи, повинні діяти в межах своїх повноважень та дотримуватися принципів законності, справедливості та пропорційності.

Одночасно важливо враховувати, що застосування заходів адміністративного примусу не повинно призводити до порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до міжнародних стандартів прав людини, заходи адміністративного примусу повинні бути адекватними, пропорційними та застосовуватися лише у випадках, коли інші методи не є ефективними. Контроль за правомірністю застосування заходів адміністративного примусу здійснюють суди та органи прокуратури, що сприяє захисту прав громадян від незаконних дій посадових осіб.

Застосування адміністративного примусу має базуватися на чітко визначених процедурах, що забезпечують прозорість та передбачуваність адміністративних дій. Важливою складовою правової природи адміністративного примусу є також можливість оскарження рішень про застосування примусових заходів у судовому порядку. Таким чином, поняття та правова природа заходів адміністративного примусу визначаються як сукупність норм і методів державного впливу, що спрямовані

на забезпечення виконання адміністративно-правових норм, захист публічних інтересів та дотримання законності в державі.

А.О. Виприцький визначає адміністративний примус, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного/воєнного стану як «застосування відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування (до фізичних або юридичних осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні), на території і під час дії режиму надзвичайного та воєнного стану тимчасових, особливих обмежувальних заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою захисту національної безпеки та забезпечення безпеки життєдіяльності населення країни та інших країни цивілізованого світу» [6, с. 19].

Ключовими рисами, що відрізняють заходи адміністративного примусу в умовах воєнного стану можна визначити так:

- особливий правовий режим запровадження: такі заходи можуть застосовуватись виключно на підставі прийнятого у відповідності до законодавства України указу Президента України щодо введення воєнного стану;

- розширений обсяг застосування: адміністративний примус у воєнний період може включати більш широкий спектр заходів із забезпечення безпеки та порядку порівняно з мирним часом. Наприклад, може бути введена комендантська година, обмеження на в'їзд і виїзд, а також примусове вилучення майна;

- підвищена інтенсивність застосування: у воєнний час адміністративний примус може застосовуватись частіше та на більшій території, охоплюючи різні категорії населення та об'єкти;

- більш жорсткі санкції: умови воєнного стану можуть передбачати застосування більш жорстких санкцій за порушення правил та відмову від виконання адміністративних обмежень;

- застосування національних заходів безпеки: під час дії воєнного стану адміністративний примус може включати заходи, які специфічні для даної країни та її національних вимог щодо забезпечення безпеки.

При цьому, відповідно до п. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» «на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися консти-

туційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України». Так, на сьогоднішній день можуть бути обмежені наступні права та свободи людини і громадянина, а також права та законні інтереси юридичних осіб: «право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; право на недоторканність житла; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно полишати територію України; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на освіту; право на страйк; право на працю» [7].

Чинне законодавство України визначає воєнний стан як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [8].

В свою чергу, заходи примусу та особливості їх застосування передбачаються та чітко регламентуються чинними нормативно-правовими актами. До таких актів можна віднести: Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Розпорядження КМ України від 24 лютого 2022 р. № 181-р «Питання запро-

вадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні», Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, затверджений постановою КМ України від 29 грудня 2021 року № 1455, Порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, затверджений постановою КМ України від 29 грудня 2021 року № 1450, Постанова КМ України від 29 грудня 2021 року № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану», Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану, від 15 березня 2022 р. та ін.

Конкретні види заходів правового режиму воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з військовою агресією, визначено Планом запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні, затвердженим розпорядженням КМ України від 24 лютого 2022 р. № 181-р. Відповідальними за запровадження заходів, передбачених цим Планом, у переважній більшості випадків, є «військове командування, військові адміністрації (у разі утворення) та ради оборони відповідних регіонів, а серед органів, що залучаються до здійснення цих заходів, найчастіше згадуються МВС, СБУ, Мінюст, Мінекономіки, Міненерго, Мінінфраструктури, Міноборони, Мінрегіон, Національна гвардія, Національна поліція, ДСНС, обласні, Київська міська держадміністрації та інші державні органи» [9].

До основних заходів адміністративного примусу в Україні в умовах воєнного стану можна віднести зокрема, наступні:

1. Запровадження комендантської години: встановлення обмежень на пересування громадян у певний час доби. Цей захід дозволяє контролювати переміщення осіб для запобіган-

ня диверсіям, терористичним актам та іншим загрозам. Тривалість комендантської години встановлюється в залежності від об'єктивних потреб в кожному конкретному регіоні. При цьому, на сьогоднішній день фактично відсутня належна юридична відповідальність за порушення комендантської години. Так, законопроект №10195 про адміністративну відповідальність за порушення громадянами комендантської години не було прийнято Верховною Радою України.

2. Обмеження на в'їзд і виїзд: запровадження контролю за переміщенням громадян та транспортних засобів через кордони або на території країни. Це допомагає уникнути неконтрольованого потоку людей, який може включати потенційних злочинців або шпигунів, і зосередити зусилля на захисті територіальної цілісності, а також обмежує можливості ухилення військовозобов'язаних громадян від мобілізації.

3. Примусове відчуження майна: позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

4. Евакуація населення: примусове переміщення людей з небезпечних зон в безпечні місця. Евакуація здійснюється для збереження життя та здоров'я громадян під час бойових дій, бомбардувань або інших загроз. Органи влади забезпечують транспорт, харчування та тимчасове житло для евакуйованих осіб.

5. Проведення перевірки документів в осіб, а в разі потреби огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян.

6. Організація посиленої охорони та оборони важливих об'єктів: це можуть бути важливі об'єкти національної економіки та об'єкти, що забезпечують життєдіяльність населення. Це передбачає додаткові патрулі, встановлення блокпостів та інших засобів захисту для запобігання диверсіям.

В умовах воєнного стану адміністративний примус стає одним з ключових інструментів держави для підтримання стабільності, забез-

печення виконання законів і військових наказів. Заходи адміністративного примусу в цей період можуть включати як традиційні адміністративні стягнення, так і додаткові обмеження, запроваджені спеціальними законами та указами. Однією з основних особливостей застосування адміністративного примусу під час воєнного стану є розширення повноважень органів державної влади, зокрема військових адміністрацій, що отримують додаткові функції з контролю та нагляду. Наприклад, військові адміністрації можуть запроваджувати комендантську годину, обмежувати свободу пересування, здійснювати примусові евакуації населення з небезпечних районів. Такі заходи адміністративного примусу повинні бути законодавчо обґрунтованими і пропорційними до загроз, що постають перед державою.

Іншим важливим аспектом є посилення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, зокрема щодо виробництва та постачання товарів військового призначення, а також забезпечення критичної інфраструктури. Держава може застосовувати примусові заходи для тимчасового вилучення транспортних засобів, техніки та інших ресурсів, необхідних для потреб оборони.

Важливим елементом є також забезпечення інформаційної безпеки, що може включати обмеження на розповсюдження інформації, яка може зашкодити національній безпеці, проведення інформаційних кампаній і боротьбу з дезінформацією.

Застосування заходів адміністративного примусу під час воєнного стану повинно відповідати принципам законності та дотримання прав людини, хоча в умовах надзвичайної ситуації ці права можуть зазнавати тимчасових обмежень.

Водночас, для забезпечення ефективності адміністративного примусу, необхідно забезпечити оперативність і злагодженість дій всіх залучених органів влади, включаючи поліцію, Збройні Сили та місцеві адміністрації. В умовах воєнного стану особливу увагу слід приділяти комунікації з населенням, поясненню необхідності застосування певних заходів, а також забезпеченню можливості громадян отримати правову допомогу. У цьому контексті важливою є роль медіа та громадських організацій, які можуть сприяти підвищенню обі-

знаності населення та зменшенню соціальної напруженості.

Застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану потребує також чіткого визначення критеріїв та умов, за яких ці заходи можуть бути скасовані або змінені. Важливо забезпечити поступове повернення до нормального правового режиму та відновлення прав і свобод громадян, що були обмежені під час воєнного стану. У цьому процесі важливу роль відіграє моніторинг і оцінка ефективності застосованих заходів, а також внесення відповідних змін до законодавства на основі отриманого досвіду. Так, наприклад, з початку повномасштабної агресії російської федерації було впроваджено комендантську годину в усіх регіонах, а також обмеження на продаж спиртних напоїв. Одночасно з цим, з врахуванням поточної ситуації, обмеження щодо продажу спиртних напоїв було скасовано, окрім окремих прифронтових територій, а тривалість комендантської години зменшено.

Застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану є складним і багатограним процесом, що потребує високого рівня професіоналізму, координації та відповідальності з боку органів державної влади. Незважаючи на надзвичайні умови, важливо зберігати баланс між потребами національної безпеки та захистом прав людини, що є основою демократичного суспільства.

Висновки. З огляду на тривалу військову агресію, заходи державного примусу значно корелюють зі сферою прав людини та верховенства права, що є «наріжним каменем» для реалізації політичної функції нашої держави. Правовий режим воєнного стану характеризується значними змінами в правовому статусі суб'єктів правовідносин та розширенням компетенції органів державної влади. Це відображається у різкому збільшенні обсягу державно-правового примусу, який не має характеру адміністративних покарань. В результаті, правовий режим воєнного стану складається з системи правових норм, переважно адміністративного характеру, які обмежують права і свободи громадян та юридичних осіб. Ці заходи розширюють повноваження органів державної влади і вводяться на конкретній території при настан-

ні надзвичайних обставин з метою швидкого відновлення та забезпечення правопорядку. Така система правових норм дозволяє державі оперативно реагувати на загрози національній безпеці та громадському порядку.

Застосування заходів адміністративного примусу в умовах воєнного стану є необхідним інструментом для ефективного управління кризовими ситуаціями. Важливість цих заходів важко переоцінити, оскільки вони спрямовані на забезпечення стабільності та захисту прав громадян у надзвичайних умовах. Держава повинна діяти в рамках закону, щоб забезпечити баланс між необхідністю обмеження прав і свобод та захистом основних прав людини. Водночас, важливо, щоб ці заходи були тимчасовими та пропорційними до загроз, що постають перед країною. У цьому контексті контроль за правомірністю застосування заходів адміністративно-

го примусу є надзвичайно важливим. Судовий контроль та нагляд з боку інших органів влади допомагають запобігти можливим зловживанням та порушенням прав громадян.

Таким чином, правовий режим воєнного стану потребує чіткої регламентації та відповідального підходу до його реалізації. Лише за таких умов можна забезпечити ефективний захист держави та її громадян в умовах військової агресії.

Вважаємо, що одним із напрямків вдосконалення адміністративно-правового режиму воєнного стану має бути розробка належних механізмів правової відповідальності за порушення правил, введених у зв'язку із запровадженням воєнного стану, в тому числі – встановлення адміністративної відповідальності за порушення комендантської години.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ. 2003. 544 с.
2. Коломоець Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків 2005. 455 с.
3. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції України : дис... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 407 с.
4. Гайду С. О. Державно-правовий примус як метод реалізації політичної функції України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 18–23.
5. Клименко Н. Г. Методи, заходи та засоби державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2017. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1122>
6. Виприцький А. О., Махова Л. О. Поняття, ознаки та зміст адміністративного примусу в умовах дії режиму воєнного та надзвичайного стану. *Military Offences and War Crimes: Background, Theory and Practice* : coll. monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga : Baltija Publishing, 2023. Sec. 1. P. 1–24.
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.04.2022 № 64/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
9. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>